

PARTİ PROGRAMLARINDA "SAĞLIK" KONUSU - I (1908-1923)

Dr. Tolga ERSOY*

İktidarı hedefleyen her hareket, kendi içinde çeşitli boyutlarda iktidar sonrasının temel kurumlarını barındırmak ve mücadelesi sırasında bu kurumların temel düşünce zeminini geliştirmek zorundadır. Bu tartışmalara girmeme, ya da bunları küçümseme eğilimi, bu yapılanmanın zayıf noktalarından birini oluşturur. Hatta, daha da ileriye giderek diyebiliriz ki, bir partinin kitleselliğinin tamamlanması ancak onun programında, halkın temel gereksinim ve sorunlarına çözümler bulma yolunun belirlenmesi ile sağlanabilir. Kuşkusuz, birkaç sayfalık programlara yansıyan satırlar, partinin konuyla ilgili olarak bilinen ve somut durumu değerlendirebilme yeteneğinin de bir göstergesidir. (Ama herşey değildir!)

Türkiye'nin yüzelli yıllık modernleşme sürecinde kurulan partilerin programlarının üstünkörü bir incelenmesi dahi bu partilerin önemli bir kısmının, konumuzla ilgili olarak, "sağlık" sorununa hemen hemen hiç yer vermediklerini gösterecektir. Türkiye ve benzeri az gelişmiş ülkelerde program gerekliliği konusundaki yukardaki saptamamız olmazsa olmaz kesinlik içermemektedir. Ne varki programlarına bu ve benzeri sorunları almayan, çeşitli platformlarda bunu tartışmayan partilerden, nesnel koşullara uygun çözümler üretmelerini beklemek ve bunu tarihlerinde aramakta boşunadır.

Bu kısa analiz yazımın ilk bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılına gelinceye dek irili ufaklı, etkili etkisiz çeşitli partilerin programlarındaki sağlık sorunu ile ilgili maddeler karşılaştırmalı olarak irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla da yalnızca programlarında yetersizde olsa sağlık konusuna değinen partiler anılacaktır. 1923 öncesinin, günümüzü anlamada, bu bağlamda da bir anahtar işlevi göreceği düşüncesiydüm. İttihat ve

Terakki ile Hürriyet ve İtilaf partileri arasındaki gelenekselleşmiş iktidar mücadelesinde, faşizmin süreklileştirilmesi sürecinde kitleleri pasifize etmenin yollarından biriside ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devletinin isim değiştirmeye hazırlandığı günlerde ortaya çıkan bu partiler (fırkalar) için yapacağımız bir genellemede, günümüzdekilerden hiç de farklı olmayarak, "sosyal devlet" in gereklerinin hem teorik hem de pratik alanda göz ardı edildiğini söyleyebilmek olanaklı.

İkinci Meşrutiyet'in 1908'de ilanı ile başlayan güdük bir burjuva devrimi, Abdülhamit baskısını ortadan kaldırırken Bonapartizmin uygulanabilirliğini tartışıyordu. Bu aynı zamanda, hemen hemen tüm partiler üzerindeki İttihat Terakki etkisinde bir göstergesiydi. Bu etkileşim parti programlarında yansıyor, çoğu kez farklılıklar kişiler ve kişilikler üzerinde yoğunlaşıyordu. Başta İstanbul olmak üzere, birkaç büyük kent dışındaki yaşam hakkında hiç bir bilgi sahibi olmayan "aydın"ların kurduğu partiler çoğu kez "sağlık" ve benzeri sorunlarında unutuluyordu.

Partileşen İttihat Terakki bile sağlık sorununa ancak 1913 kongresinde kabul edilen siyasal programında çok kısa bir şekilde yer vermekteydi. "Halkın sağlığını tehdit eden sıtma, verem ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklara karşı etkin mücadele" öneren bu madde dışında herhangi bir sağlık sorunu ve örgütlenmesinden söz edilmemesi konuya bakışın niteliği hakkında azda olsa fikir verebilir. 1916 yılındaki kongrede parti programına yapılan eklerinde, aynı yıllarda batıdaki gelişmeler anımsandığında, yetersizliği kolayca görülebilir. Programa yapılan ek "ülkenin şiddetle gereksinim duyduğu sağlık personelinin yetiştirilmesi için tıp okulunun yenilenmesini ve hastalıklarla mücadele için bütçe düzenlenmesini" öngörmekteydi. Bu ek maddenin en ilginç kısmını "sağlık ile ilgili çalışmaların dü-

* Pratisyen hekim, Ankara.

zenlenmesi için bir kanun hazırlanması gerekliliği" görüşü oluşturmaktaydı.

Mütareke döneminde, Kasım 1918'de İttihat Terakki'nin devamı olarak kurulan Teceddüt Fırkası'nın programı koşullara uyarlanmış kopya olarak görüle de konumuza İttihat Terakki'den daha fazla yer verildiği görülmektedir. Program daha sonra göreceğimiz Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası programının hemen hemen benzeridir. "Siyaset-i Dahiliye" başlığı altında 97. maddede tıp fakültelerinin sayısının artırılması ve beraberinde "tabipliğe rağbetin" özendirilmesi için terfi düzenlemeleri yapılması; 98. maddede, illerde sıhhiye memuru yetiştirecek "Küçük Sıhhiye Mektebi"nin kurulması; 99. maddede bulaşıcı hastalıklarla mücadele için, köylere dek inen sağlık şartlarının düzenlenmesi çalışmalarının yapılması ve bu amaca hizmet etmek üzere bakteriyoloji muayenehanelerinin, tedbirhane ve temizleme evlerinin" kurulması, 100. madde de ise zührevi hastalıklarla mücadelenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

İttihat Terakki'den ayrılan "sol" bakış açılı bir grubun 1920 yılında oluşturduğu "Halk Zümresi" grubunun programı ise, sağlık sorununu, sol görüşlerinin yansıması olan tek bir madde ile geçiştirmektedir: "Eczaneler ve hastaneler hükümetin tahtı idaresindedir. Hastalık halinde meccanen tedavi (ücretsiz, hayrına) edilmek her feridin hakkıdır."

İttihat Terakki ile birlikte 1923'e kadar neredeyse 100'e yakın parti ve cemiyet kurulmasına rağmen yapılacak kısa bir taramada bunların çok azında ciddi bir şekilde ülkenin sağlık sorunu üzerine kafa yorulduğu görülecektir. Üstelik bu partilerin kurucuları arasında tıbbiyelilerin önemli oranda yer tuttuğu da bilinen bir gerçektir. Kaldı ki anılan dönemde hiçbirinin iktidar şansı olmamış, İttihat Terakki ise, çalışmalarında başkent dışında sağlık sorunlarıyla ilgilenmeye zaman bulunamamıştır!

Programında sağlık sorununu irdeleyen az sayıdaki partilerden biriside, 1910 yılında kurulan ve naiv bir aydın hareketi olmanın ötesine geçemeyen Osmanlı Sosyalist Fırkası'dır. Fransız sosyalist hareketlerinden etkilenen, ancak taklit bir kulüp olmanın ötesine fazla geçemeyen partinin "Paris Şubasının Islahat Programında" "Halk sağlığını koruyucu yasal düzenlemelerin yapılacağından" söz edilir. Ayrıca dönemine göre oldukça ayrıntılı düzenlenen "çalışma koşullarını" irdeleyen bölümde işçilerin sağlıklı çalışma koşullarının sağlanmasının gerekliliği bildirilmesine rağmen, "sosyalist" etiketli bir parti programına göre "halk sağlığı" kavramına bakışının son derece yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı sayabileceğimiz, 1919 kuruluş tarihli Türkiye Sosyalist

Fırkası'nın programında ise bu konuya hiç değinilmemiştir. Halbuki aynı partinin programında da oldukça ayrıntılı olarak çalışma koşulları ile ilgili olarak geniş düzenlemelere yer verilmektedir.

2. Meşrutiyet sonrası kurulan çok sayıdaki partinin içinde, sağlığa en kapsamlı yeri veren partilerden biri 1912'de kurulan liberal-milliyetçi Milli Meşrutiyet Fırkası'dır. Programının son bölümü "Hıfzısihha-i Umumiye" başlığı altında tümüyle sağlık düzenlemelerine ayrılmış olup, çağı ile karşılaştırıldığında, günümüzdeki birçok partiden daha ayrıntılı düzenlemeleri içerir. 50. maddede "sağlığın hükümetin en önemli sorumluluklarından olduğu" saptamasından sonra "sağlık bakanlığı kurulması gerekliliği" bildirilir. 51. madde bakanlığın görev alanını saptarken, 52. maddede idari birimler ölçeğindeki sağlık örgütlenmesinin esasları belirlenmektedir. 54. ve son madde de ise diğer kurumlarla olan (Belediye) ilişkiler ele alınır. Milliyetçi perspektife sahip kısa ömürlü bu parti programındaki yaklaşımlar, 30'lu yılların öncülüğünü yapar gibidir.

Meşrutiyet yıllarının hızla çöküşe giden çalkantılı ortamında kurulan bu partilerin programlarında yapılacak kısa bir inceleme onların dar görüşlülüğünün yalnızca sağlık sorununa bakışta olmadığını gösterecektir. Aynı durum, emperyalist paylaşım savaşının ardından gelen ve peşpeşe imzalanan ağır yenilgi koşullarının onandığı anlaşmaların yaşandığı dönemde de görülecektir. Bu dönemde sağlığa parti programında yer veren partilerden biri 1918 tarihinde kurulan Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'dır. Programda "teşkilatı umumiye" başlığı altındaki 17. maddede bağımsız bir sağlık bakanlığı (Sıhhiye Nezareti) kurulmasının önemi ve gerekliliğine değinilir. "Siyaset-i Dahiliye" başlığı altında ise; 38. maddede tıp fakültesinin çağdaştırılması ve yeterli sayıda öğrenci mezun edilmesinin gerekliliğine, 39. maddede tıp fakültesi mezunlarının istihdamlarıyla ilgili olarak bütçe sorununun çözümüne değinilir. Ayrıntılı olarak sağlık örgütlenmesine yer veren bu ikinci programda bu iki maddeyi takip eden üç maddede de bugünküne benzer bir sağlık yapılanması önerilmektedir. 40. madde "küçük sıhhiye memurları mektepleri" kurulmasını, 41. madde her ilde sağlık müdürlüklerine bağlı olarak "bakteriyoloji muayene merkezi" kurulmasını öngörmekte, 42. madde de ise sağlık sorunlarıyla mücadelede il ölçeğindeki örgütlenmeler için kanun hazırlanması gerekliliğine değinilmektedir.

1920 yılında kurulan fakat örgütlenemeyen ve herhangi bir çalışmasına da rastlanılmayan Türkiye Zürra (Çiftçi) Fırkası "sağlık" konusunu ayrı bir başlık altında irdeleyen bir başka partidir. "Esasat-ı Sıhhiye" başlığı altında toplanan üç madde, gör-

düklerimizden farklı yaklaşımlar içermektedir. İlk olarak frengi ve humma başta olmak üzere bulaşıcı hastalıklara karşı tedbir alınması gerekliliğine değinilir. Daha sonra genel sağlık örgütlenmesi içinde ilçe ve bucaklara "seyyar tabip, küçük sıhhiye memurları ve eczacı" tayini öngörülmektedir. Bir sonraki madde de ise bunu tamamlayıcı olarak il ve ilçe merkezlerine hekim kadrosu tamamlanmış hastaneler ve eczaneler kurulması ve köy ölçeğine dek gerektiği miktarlarda, yöreden yetiştirilmiş ebelerin bulunması önerilmektedir.

Osmanlı ve Türkiye Sosyalist Fırkalarının sağlık konusundaki zayıf programlarına, solda önemli bir geleneğin başlatıcısı olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasında rastlanmaz. Ulusal mücadelenin verildiği yıllarda kimliklerini bulma çabası içindeki partilerdeki çok yönlü sorunların (teorik zayıflık, kadro yetersizliği, örgütlenme sorunlar vs.) alanımıza olumsuz bir müdahalesi olarak görülebilir. Halk Zümresi'nin programında sorun sol bakış açısını tamamlayan tek cümle ile geçiştirilirken, 1920'li yıllara ait bir oluşum olan "Halk Şuralar Fırkası"nın programı daha ayrıntılıdır. Programda idari bölünmeye uygun olarak bir sağlık örgütlenmesi önerilmekte, devletin dışında özel sağlık kurumlarının oluşturulması ve buna devletin yardımı tartışılmaktadır. Verem ve benzeri hastalıklar için ayrı bir sağlık örgütlenmesi öneren parti başka bir maddede eczacılıkta kooperatifçiliği gündeme getirir.

Bu bölümde son olarak ele alacağımız parti, 1920 yılında kurulan Türkiye Komünist Fırkası. Parti 1920-Bakü tarihli ayrıntılı programında "Sıhhat-i Umumiyye Dair" başlığı altında sağlık konusundaki yaklaşımlarının özetini verir. Beklentilerin aksine yetersiz sayabileceğimiz program, sağlık alanında da o ana kadar yazılmış olanlardan çok farklı görüşleri dile getirmektedir. "İşçi halkın ırken sefaletine sebebiyet veren" hastalıklarla mücadelenin partinin görevi olduğu ilanından sonra tüm özel sağlık kuruluşlarının "millileştirileceği" belirtilir. Bir sonraki 38. maddede ise halk sağlığını tehdit eden çeşitli unsurlarla mücadele gerekliliği üstünde durulur. Burada ilginç bir şekilde uyuşturucu maddeler konusu ele alınmaktadır. 39. madde ise, idari birimlerde sağlık örgütlenmesinin biçimi üzerinedir.

Yakın tarihimizin bu en hareketli döneminde ortaya çıkan siyasi partilerin iktidar olma şansına ulaşmadığını, hatta birçoğunun kulüp mantığında

birkaç aylık hareketler olduğunu belirlemek önemli. Hatta birçoğunun, önce "batının" sonrada birbirinin taklidi olarak geliştiğini söylemekte yanlış olmaz. Parti mantığının gelişmesiyle farklılaşmaların belirginleştiği görülür. İttihat Terakki'yi bir yana bırakırsak özellikle "sol" partilerde bu saptamamız rahatlıkla doğrulanabilir. Ancak görünen odur ki partilerin çoğu ülke gerçeklerinden hatta İstanbul'dan bile tümüyle habersizdirler. Sağlık konusuna yidelişlerindeki yetersizliğin nedenlerinden biride budur. Dönemin sağlık alanındaki uygulamalarına bakıldığında, programların zaman zaman yaşanan an'ın gerisine düştüğü görülebilir. Örneğin, eriyip giden bir imparatorluğun savaşlarda yüzbinlerce insanı yalnızca salgın hastalıklara kurban etmesi, salgınlara karşı hükümetçe önlemler alınmasını zorunlu kılarken konuda partilerin programlarına girmeye başlamıştır. Birkaç satırlık programlarda, bakteriyolojik muayene merkezleri gibi oldukça ayrıntı sayılabilecek konulara değinilmesi bu geriden izlemenin bir örneğidir. 1930'lu yılların "hıfzı sıhha"sının temellerinin atıldığı bu yıllarda, otuzlu yıllarda kanun maddesi olarak karşımıza çıkacak konuları bazı "küçük" partilerin programlarında hemen hemen aynı kelimeler aynı tanımlamalarla görmekte oldukça ilginç.

Aynı genellemeyi "sol" partiler içinde yapabiliriz. Bu partilerin programlarındaki en büyük farklılık sağlık alanında kamulaştırmaya yer vermeleridir. Önemlice bir oranda devletin ve vakıfların kontrolünde olan sağlık kurumları için "millileştirme"den söz etmenin önemli ancak bilgisizlikten kaynaklanan eksik bir adım olduğunu düşünüyorum. Çalışma koşullarına getirilen düzenlemelerin ise, bugün bile ele alınmayan şekliyle oldukça ayrıntılı olduğunu tekrar anımsamanın yararlı olacağını sanıyorum.

KAYNAKLAR

1. Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, 1987.
2. Sakaoglu, Necdet; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü, İletişim Yy. 1985.
3. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler I-II-III. ciltler, Hürriyet Vakfı Yy. 1984-1989.
4. Tunçay, Mete; Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925) 2 Cilt, BDS Yy. 1991.
5. Yıldırım, Nuran; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları, Türkiye Ansiklopedisi, 5. Cilt.